

ทุนมนุษย์ในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ

The Human Capital in the Buddhist Economy

ดร.ธเนส เตชะเสน, ผศ.พลวัฒน์ ชุมสุข

Dr.Tanes Tachasaen, Asst.Prof.Pholawat Chumsuk

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย,

ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

“มนุษย์” (Human) จัดว่าเป็น “ทุน” (Capital) ที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อน เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวในโลกที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งอันเป็นประโยชน์ ให้เกิด ประโยชน์ที่มนุษย์สร้างให้กับหน่วยงานหรือองค์กรนั้นหาใช่มาจากกำลัง กายแต่เพียงอย่างเดียวไม่ สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ กำลังสมองที่มีอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเองซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์สินภายในอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานหรือองค์กรมากมาย มหาศาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันซึ่งถือว่าเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงที่เรียกกันว่า “กระแสโลกาภิวัตน์” (Globalization) ต้องยอมรับว่า “ทุนทางปัญญา” (Intellectual Capital) ซึ่งเป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Asset) มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบันกำลังมุ่งเข้าสู่ ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy) ทุกหน่วยงานหรือองค์กรไม่ว่าภาครัฐ เอกชน องค์กร รัฐวิสาหกิจ ต่างล้วนให้ความสำคัญเรื่องการบริหาร “คน” อันเป็นเรื่องที่ทุกหน่วยงานหรือองค์กรไม่สามารถ หลีกเลียงได้อีกต่อไป เช่นเดียวกับรถที่ต้องการน้ำมันในการขับเคลื่อน หน่วยงานหรือองค์กรต้องการ บุคลากรที่มีความรู้ ความคิด ผลงาน เพื่อให้หน่วยงานหรือองค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ หรือวิสัยทัศน์ของหน่วยงานหรือองค์กรได้ ดังนั้น ทุกหน่วยงานหรือองค์กรจึงต้องพึงพิง ทุนมนุษย์ (Human Capital) เพื่อจะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรสามารถประสบ ความสำเร็จได้ในสภาพเศรษฐกิจปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ก็ยังเป็นเหตุทำให้สินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความสามารถ (Competency) ตลอดจนประสบการณ์ (Experiences) กลายเป็นสิ่ง ที่มีพลังอำนาจมหาศาล ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ล้วนแล้วแต่เป็นทรัพย์สินที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทั้งนั้น รวมเรียกว่า “ทุนมนุษย์” (Human Capital) นั่นเอง

คำสำคัญ : ทุนมนุษย์; เศรษฐศาสตร์; พุทธศาสนา

Abstract

Human has been regarded as most important capital for proceeding to the destination of the organization. It can be said that human is only living thing in the world being full of abilities to produce or create several kinds of knowledge and innovation in order to develop oneself and every item surrounding with great wonderful brain which is considered as inner property or Intellectual Capital, also Intangible Asset. In this connection, human gains benefits especially in the age of globalization. Although the current society and economy are facing the age of knowledge-based economy in which both public and private sectors are paying a great attention in the field of human capital and administration; but it is still not good enough for now. Human capital still needs to be developed and driven in the proper way in order to reach the settled destination. Additionally, both public and private sectors are still looking forwards to such developed human capital for the sake of attaining the organization's objectives. Hence, in the present situation of economy, the successfulness of whole organization in both public and private sectors has been depended on the human capital, especially knowledge, skill and competency including experiences which currently become to be powerful factor in order to proceed to attain the settled objectives. On the other hand, knowledge, skill and competency including experiences are considered as "Human Capital."

Keywords: Human Capital, Economy, Buddhism

บทนำ

ในสภาพปัจจุบัน ในหน่วยงานหรือองค์กรทุกองค์กร สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ทุกหน่วยงานหรือองค์กรต้องให้ความสำคัญมากที่สุด คือ การบริหารจัดการทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญและเป็นความได้เปรียบในการแข่งขันในยุคปัจจุบัน โดยมีฐานองค์ความรู้ (Knowledge-based Economy) และก่อให้เกิดความยั่งยืน หน่วยงานหรือองค์กรจึงจำเป็นต้องมีแนวทางปฏิบัติ ระบบงาน ที่เอื้อและสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรภายในองค์กรเกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงานเป็นทีมทำงานที่ดีมีประสิทธิภาพ การพัฒนาบุคลากรให้สามารถเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เกิดความพึงพอใจของบุคลากรที่สูง เพื่อสร้างความมุ่งมั่น ทุ่เมในการขับเคลื่อนหน่วยงานหรือองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้...

การทำงานที่ให้การดำเนินการที่ดี หมายถึง กระบวนการทำงานที่มุ่งให้ผลการดำเนินการของส่วนราชการและบุคลากรมีระดับสูงขึ้นเรื่อย ๆ อย่างเป็นระบบ ซึ่งหมายรวมถึงผลดำเนินการด้านคุณภาพผลิตภาพนวัตกรรมและรอบเวลาที่สั้นลง ส่งผลให้การให้บริการแก่ผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียดีขึ้น นั่นคือการพัฒนาองค์ความรู้ให้กับบุคลากรในหน่วยงานหรือองค์กรนั้นๆ หรือเรียกรวมๆ ว่าการพัฒนาทุนมนุษย์

การพัฒนาทุนมนุษย์ที่คุ่มค่ามากที่สุดในทางเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ คือ การบริหารงานบุคคลที่ผ่านมา หน่วยงานหรือองค์กรไม่ค่อยได้มองเห็นถึง “ทุนมนุษย์” ที่อยู่ภายในหน่วยงานหรือองค์กร บางหน่วยงานจะใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารงานมากกว่าที่จะคำนึงถึง เรื่อง “จิตใจ” การพัฒนาจิตสู่...การพัฒนา พัฒนามนุษย์ให้มีความสุขของบุคลากรภายในหน่วยงานหรือองค์กร...แต่ในปัจจุบันสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไป...ทุกหน่วยงานหรือองค์กร มีบุคลากรที่อยู่ภายในหน่วยงานหรือองค์กร สภาพของบุคลากรที่มีอยู่เปรียบเสมือนเป็นต้นทุนหรือ เรียก อีกอย่างหนึ่งว่า “หน่วยงานมีต้นทุนอยู่แล้ว” คือ “ทุนมนุษย์” เป็นทุนที่ทุกหน่วยงานหรือองค์กร มีอยู่...ทำอย่างไรที่หน่วยงานนี้จะใช้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่นี้ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับหน่วยงานหรือองค์กรได้...หน่วยงานหรือองค์กรมีทุนอยู่แล้ว...เปรียบเทียบกับมีเงินอยู่ จำนวนมาก ในกระเป๋า...ทำอย่างไรที่จะให้เงินในกระเป๋าจำนวนมากนี้ ให้เกิดดอกเบี๋ยเพิ่มขึ้น ทำให้เงินเพิ่มมากขึ้น...โดยไม่ทำให้ยอดเงินลดลง ถ้าจำนวนเงินลดลงน้อยกว่าเดิม ก็แสดงว่าหน่วยงานหรือองค์กรขาดทุน แต่ถ้ายอดเงินจำนวนมากนั้น เกิดการตกดอกออกผลเพิ่มมากขึ้นๆ ก็แสดงว่าหน่วยงานหรือองค์กรกำลังมีกำไรเพิ่มมากขึ้น ๆ ๆ ...กำไรในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าถึงในรูปตัวเงิน...แต่เป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์ (คน) นั่นคือ “องค์ความรู้”...ที่มีอยู่ในตัวของแต่ละบุคคล...

โดยความรู้นี้อาจไม่เหมือนกันไปเสียทุกเรื่อง...ฐานความรู้นี้จะทำให้หน่วยงานหรือองค์กรในแต่ละแห่งเกิดความแตกต่างกัน...และร่วมกันทำงานในหน่วยงานให้ประสบผลสำเร็จได้...

แล้วหน่วยงานหรือองค์กรจะบริหารจัดการกับ “ทุนมนุษย์” หรือเงินจำนวนมากที่ ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้นอย่างไร? และมีสิ่งจูงใจบุคคลนั้นอย่างไรที่จะทำให้เขาเหล่านั้นอยู่กับหน่วยงานหรือองค์กรของเราต่อไปได้อย่างไร? ซึ่งต่อไปก็เป็นเรื่องที่หน่วยงานหรือองค์กรต้องหันมาสนใจในเรื่องของความสำเร็จในการดำรงชีวิตและความพึงพอใจของบุคลากรในหน่วยงานหรือองค์กร เพื่อที่จะทำให้บุคลากรเหล่านั้นอยู่ในหน่วยงานหรือองค์กรทำประโยชน์ให้หน่วยงานหรือองค์กรมีคุณภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นนั่นเอง...^๑

มนุษย์จะมีทุนด้วยหลักพุทธอย่างไร

การสร้างคนหรือมนุษย์เพื่ออนาคต ไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่ายๆ ภายในระยะเวลาสั้นๆ จำเป็นจะต้องมองโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคตให้ทะลุปรุโปร่งในทุกมิติ แล้วจึงสร้างเครื่องมือและวิธีการที่จะนำมาพัฒนา ขณะที่โลกตะวันตกกำลังหลงระเหิดกับการสร้างมนุษย์หรือคนให้มีความก้าวหน้า โดยยึดติดกับวัตถุ ลุ่มหลงกับฐานแนวคิดของปรัชญาทางตะวันตก ในทางตรงกันข้ามในซีกโลกตะวันตกได้ให้ความสำคัญในการมนุษย์หรือคนด้วยการผสานเอาฐานแนวคิดของปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะพุทธปรัชญา นั่นคือ “พัฒนามนุษย์หรือคนโดยมุ่งพัฒนามาจากจิตใจ”

หลักทางพระพุทธศาสนาที่เป็นฐานแนวคิดแห่งพุทธปรัชญาคือหลักไตรสิกขา หรือหลักปฏิบัติ ๓ ขั้นที่เอื้อกัน ได้แก่

๑) ศีลสิกขา ข้ออบรมทางศีล ประกอบด้วยการควบคุมวาจาของตนเอง ไม่กล่าวเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบคาย และวิพากษ์วิจารณ์เพื่อเจ้า ไร้ประโยชน์หรือไร้เหตุผลในการพูด กล่าวแต่คำสัตย์คำจริง การประพฤติที่ถูกต้อง ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของศีลธรรมจรรยาและหน้าที่ที่ตนควรประพฤติ การประกอบอาชีพในทางสุจริต

๒) จิตสิกขา เป็นการอบรมทางจิตใจให้เกิดสภาพความบริสุทธิ์ ความพยายามที่จะหยุดความคิดที่ชั่ว การรู้สึกตัวเสมอ การมีสำนึกในสภาวะที่จิตที่เป็นของตน มีสติกำกับ มีจิตสงบมีอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน

^๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/380250> (๗ ธันวาคม ๒๕๕๗).

๓) ปัญญาสิกขา ข้ออบรมทางความรู้ ประกอบด้วย การเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ คิดเพื่อการขจัดรากเหง้าแห่งความติดอกติดธรรมทั้งหลายอย่างถูกวิธีและถูกต้อง จะเห็นว่าหลักคำสอนของพระพุทธองค์เน้นการรู้ตัวตนโดยการกำหนดจิตหรือระลึกด้วยตน^๒

คำว่า “ทุนมนุษย์” หมายถึง คุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เกิดขึ้นแล้วมีศักดิ์ศรีมีบุญติดตัวมาเพื่อส่งผลให้ชีวิตก้าวหน้าและ เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์เกิดการพัฒนาศักยภาพตนเองด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในข้อที่ว่าไตรสิกขา และคำว่าไตรสิกขานี้ หากมีคำถามว่าจะเอามาพัฒนามนุษย์ได้อย่างไร และสำคัญอย่างไรที่มนุษย์หรือคนในสังคมปัจจุบันจะปฏิบัติตาม โจทย์นี้พระพุทธศาสนาจะให้คำตอบอย่างไร

จากประเด็นนี้วิเคราะห์ได้ว่า ทุนมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของทุนทางสังคม ซึ่งยังมีทุนสถาบัน และทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม รวมอยู่ด้วย สำหรับทุนมนุษย์ (Human Capital) ความหมายของคำนี้ เกิดขึ้นในยุคเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม ที่หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ซึ่งจะมีผลตอบแทนได้ที่เป็นเงินหรือผลทางจิตวิทยาในอนาคต โดยผ่านการเพิ่มพูนในตัวบุคคลที่มีความรู้ความสามารถที่นำมาใช้ได้จริง โดยทั่วไปสามารถจะเพิ่มปริมาณทุนมนุษย์ได้โดยการ ให้การศึกษา การฝึกอบรม การปรับปรุงสุขภาพอนามัย การจัดสรรเวลา และเมื่อมีทุนมนุษย์ดังกล่าวแล้วนั้น ก็จะต้องมีการใช้ทุนมนุษย์ไม่ทางใดทางหนึ่ง เช่นเป็นไปในทางการแสวงหาเงินตราและแรงงาน และการโยกย้ายถิ่นของแรงงาน ซึ่งจะมีการตีค่าทุนมนุษย์ที่มีอยู่

“กิจโน มนุสสปฏิลาโภ” “ความได้เป็นมนุษย์เป็นการยาก”

คำว่า “มนุษย์” หรือ “คน” นั้น สามารถมองเห็นได้หลายด้านหลายมิติ ซึ่งอาจกล่าวโดยสังเขปได้ว่า ในทางเศรษฐศาสตร์มีความเห็นว่า มนุษย์หรือคนมีฐานะเป็นทรัพยากรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจ ในทางบริหารมีความเห็นว่า มนุษย์หรือคนมีฐานะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรทางการบริหาร และในทางทุนนิยมมีความเห็นว่า มนุษย์หรือคนมีฐานะเป็นแรงงานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิต ส่วนในทางสังคมนิยมกลับมีความเห็นว่า แรงงานเป็นส่วนหนึ่งของพลังการผลิตและในขณะเดียวกันทางพระพุทธศาสนาถือว่าทุนมนุษย์คือบุญกุศลที่สั่งสมมา^๓

^๒ ที.ปา.๑๑/๒๒๘/๒๓๑; อ.ต.ก.๒๐/๕๒๑/๒๙๔.

^๓ ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รายงานจากการบรรยายธรรมเรื่องทุนมนุษย์ในกลางป่าที่ อ.จตุรพักตรพิมาย จ.ร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๑๔ ก.พ. ๕๘ และนำมาเผยแพร่ผ่านทางเฟซบุ๊ก. ศรีนอก.

มุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์

ลงทุนทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การใช้จ่ายเพื่อทำให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการในอนาคตเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นทุนในทางเศรษฐศาสตร์จึงมุ่งที่จะพิจารณาถึงการเพิ่มสินค้านั้น ดังนั้น รายจ่ายในทุนจึงประกอบด้วยรายจ่ายในการก่อสร้าง รายจ่ายในการซื้อเครื่องมือเครื่องจักรใหม่ และส่วนเปลี่ยนแปลงมูลค่าสินค้าคงเหลือ (Merchandise Inventory)^๔

“การลงทุน” (investment) หมายถึง การซื้อสังหาริมทรัพย์หรือหลักทรัพย์ของบุคคลหรือสถาบัน ซึ่งให้ผลตอบแทนเป็นสัดส่วนกับความเสี่ยงตลอดเวลาอันยาวนานประมาณ ๑๐ ปี แต่อย่างต่ำไม่ต่ำกว่า ๓ ปี การลงทุนแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ^๕

๑. การลงทุนเพื่อการบริโภค (Consumer investment)
๒. การลงทุนในธุรกิจ (Business or economic investment)

^๔ สินค้าคงเหลือ (Merchandise Inventory) หมายถึง สินค้าคงเหลือเป็นสินทรัพย์ที่มีตัวตนอย่างหนึ่งซึ่งกิจการมีวัตถุประสงค์ของการถือครองไว้เพื่อขายในกิจกรรมการค้าขาย โดยปกติของธุรกิจ หรือมีวัตถุประสงค์ในอีกลักษณะหนึ่งเพื่อการนำไปใช้ผลิตเป็นสินค้าหรือการบริการนำเสนอต่อลูกค้า ต่อไป อย่างไรก็ตาม เรามาดูกันว่า รายการใดบ้างที่ควรรวมเป็นสินค้าคงเหลือได้บ้าง

๑. สินค้าสำเร็จรูป (Finished goods) เป็นสินค้าที่ถือไว้เพื่อการจำหน่ายต่อในการดำเนินงานโดยปกติของธุรกิจ สินค้าประเภทนี้จะได้ในสภาพที่เสร็จสมบูรณ์และพร้อมที่จะถูกนำไปขายต่อได้ในทันทีโดยปราศจากกระบวนการผลิตต่อ ตัวอย่างเช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องใช้ในครัวเรือน รองเท้า กระเป๋า เครื่องสำอาง สินค้าอุปโภคหรือสินค้าบริโภคทั่วไป เป็นต้น

๒. วัตถุดิบคงเหลือ (Raw materials inventory) เป็นสินค้าที่จัดหามาไว้เพื่อใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อแปรสภาพให้เป็นงานระหว่างทำและสินค้าสำเร็จรูปต่อไป ตัวอย่าง เช่น หนังสัตว์ พืช ีชี เชือก กาว เป็นวัตถุดิบของธุรกิจอุตสาหกรรมผลิตกระเป๋า ผ้า กระดุม ชิป ด้าย เป็นวัตถุดิบของธุรกิจอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น ซึ่งตัวอย่างของวัตถุดิบต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นยังคงรายงานเป็นต้นทุนวัตถุดิบต่อไปจนกว่าจะถูกเบิกไปใช้ในการผลิต

๓. งานระหว่างทำคงเหลือ (Raw materials inventory) เป็นสินค้าที่อยู่ระหว่างกระบวนการผลิตเพื่อแปรสภาพให้เป็นสินค้าสำเร็จรูปแต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ถ้าเสร็จสมบูรณ์เมื่อใดจะเรียกว่า สินค้าสำเร็จรูป ตัวอย่างเช่น ผ้าที่ตัดเป็นชิ้นตัวเสื้อ แขน ปก เย็บเข้ากันเรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้เจาะรังคัม ติดกระดุมให้เรียบร้อย งานที่ค้างดังกล่าวเป็นงานระหว่างทำของธุรกิจผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น

๔. สินค้าสำเร็จรูปคงเหลือ (Finished goods inventory) เป็นสินค้าที่ผลิตเสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยแล้วพร้อมที่จะขายได้ในทันทีที่ธุรกิจอุตสาหกรรมจะทำการแปรสภาพจากวัตถุดิบเป็นงานระหว่างทำจากงานระหว่างทำเป็นสินค้าสำเร็จรูป ตัวอย่างเช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป โต๊ะ และเก้าอี้สำเร็จรูป เป็นต้น ([ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.prasitwiset.com).

^๕ เพชร ชุมทรัพย์, หลักการลงทุน. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

๓. การลงทุนในหลักทรัพย์ (Financial or securities investment)

๑.๑ การลงทุนเพื่อการบริโภค (consumer investment) การลงทุนของผู้บริโภคจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการซื้อสินค้าประเภททนถาวร (durable goods) เช่น รถยนต์ เครื่องดูดฝุ่น เครื่องซักผ้า ตู้เย็น โทรทัศน์ เป็นต้น การลงทุนในลักษณะนี้ไม่ได้หวังในกำไรในรูปของตัวเงิน แต่ผู้ลงทุนหวังความพอใจในการใช้สินทรัพย์เหล่านั้นมากกว่า การซื้อบ้านเป็นที่ยู่ออาศัยถือได้ว่าเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งของผู้บริโภค หรือที่เรียกว่า ลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ (real estate investment) เงินที่จ่ายซื้อบ้านเป็นเงินที่ได้จากการออม การซื้อบ้านเป็นที่ยู่ออาศัยนอกจากจะให้ความพอใจแก่เจ้าของแล้ว ในกรณีที่อุปสงค์ (demand) ในที่ยู่ออาศัยเพิ่มขึ้นมากกว่าอุปทาน (supply) มูลค่าของบ้านที่ซื้อไว้จะสูงขึ้น หากขายจะได้กำไรซึ่งถือได้ว่าเป็นเพียงผลพลอยได้จากขายบ้านในอนาคตเท่านั้น

๒.๒ การลงทุนในธุรกิจ (business or economic investment) การลงทุนในความหมายเชิงธุรกิจ หมายถึง การซื้อทรัพย์สินเพื่อประกอบธุรกิจหารายได้ โดยหวังว่าอย่างน้อยที่สุดรายได้ที่ได้นี้เพียงพอที่จะชดเชยกับความเสี่ยงในการลงทุน มีข้อสังเกตว่าเป้าหมายในการลงทุนของธุรกิจ คือกำไรกำไรจะเป็นตัวดึงดูดผู้ลงทุนนำเงินมาลงทุน การลงทุนตามความหมายนี้จะกล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นการนำเงินออม (saving) หรือเงินที่สะสมไว้ (accumulated fund) และ/หรือเงินกู้ยืมจากธนาคาร (bank credit) มาลงทุนเพื่อจัดสร้างหรือจัดหาสินค้าประเภททุน ซึ่งประกอบด้วยเครื่องจักร อุปกรณ์ และสินทรัพย์ประเภทอสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ การลงทุนในที่ดิน โรงงาน และอาคารสิ่งปลูกสร้าง เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค ธุรกิจที่ลงทุนในสินทรัพย์เหล่านี้มุ่งหวังกำไรจากการลงทุนเป็นผลตอบแทน

๓.๓ การลงทุนในหลักทรัพย์ (financial or securities investment) การลงทุนตามความหมายทางการเงิน หรือการลงทุนในหลักทรัพย์ที่เป็นการซื้อสินทรัพย์ (asset) ในรูปของหลักทรัพย์ (securities) เช่น พันธบัตร (bond) หุ้นกู้หรือหุ้นทุน (stock) การลงทุนในลักษณะนี้เป็นการลงทุนทางอ้อม ซึ่งแตกต่างจากการลงทุนทางธุรกิจ ผู้มีเงินออมเมื่อไม่ต้องการที่จะเป็นผู้ประกอบธุรกิจเองเนื่องจากมีความเสี่ยงหรือผู้ออมยังมีเงินไม่มากพอ ผู้ลงทุนอาจนำเงินที่ออมได้จะมากหรือน้อยก็ตามไปซื้อหลักทรัพย์ที่เขาพอใจที่จะลงทุนโดยให้ผลตอบแทนในรูปของดอกเบี้ย หรือเงินปันผลแล้วแต่ประเภทหลักทรัพย์ที่ทำการลงทุน นอกจากนี้ผู้ลงทุนอาจจะได้ผลตอบแทนอีกลักษณะหนึ่งก็คือ กำไรจากการขายหลักทรัพย์ (capital gain) หรือการขาดทุนจากการขายหลักทรัพย์ (capital loss) อัตราผลตอบแทนที่ผู้ลงทุนได้จากการลงทุนที่ เรียกว่าให้ผลผลิต (yield) ซึ่งไม่ได้ หมายถึง อัตราดอกเบี้ยหรือเงินปันผลที่ได้รับเพียงอย่างเดียว แต่ยังได้คำนึงถึงกำไรจากการขายหลักทรัพย์ หรือขาดทุนจากการขายหลักทรัพย์

ที่เกิดขึ้น หรือที่คาดว่าจะเกิดขึ้น yield ที่ผู้ลงทุนได้รับจากการลงทุนไม่ว่าจะมาก หรือน้อยก็ย่อมขึ้นอยู่กับความเสี่ยง (risk) ของหลักทรัพย์ที่ลงทุนนั้น ๆ โดยปกติแล้ว ผู้ลงทุนพยายามเลือกลงทุนในหลักทรัพย์ที่ให้ผลตอบแทนสูงสุด ณ ระดับความเสี่ยงหนึ่ง

การลงทุนในหลักทรัพย์ หมายถึง การซื้อหลักทรัพย์ที่ได้มีการวิเคราะห์อย่างเหมาะสม และเป็นหลักทรัพย์ที่ผู้ลงทุนมีความพึงพอใจในอัตราผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับ ทั้งนี้ได้คำนึงถึงความเสี่ยงที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาที่ลงทุน^๖

เกิดแนวคิดคู่ประสานระหว่างการสร้างความผูกพันและการพัฒนาทุนทางปัญญาแต่เดิมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรกับพนักงานเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ภาระหน้าที่ในการพัฒนาลูกจ้างจึงตกเป็นของนายจ้างแต่เพียงฝ่ายเดียว หากนายจ้างต้องการผู้มีความรู้ความสามารถก็ต้องลงทุนพัฒนามนุษย์เพราะเมื่อลูกจ้างมีความรู้ ความสามารถก็จะทำประโยชน์ให้แก่นายจ้างเป็นการคืนทุนที่ลงไป แต่จากการมองมนุษย์เป็นเจ้าของทุน มอง “ทุนมนุษย์” เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ที่มีพนักงานเป็นเจ้าของ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลจึงเป็นการพัฒนา “ทุนมนุษย์” ที่เจ้าของทุนคือตัวพนักงานก็ต้องให้ความสำคัญและให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เพราะตัวพนักงานเองก็คือผู้ได้รับประโยชน์และมีเสรีที่จะเลือกทำงานอยู่กับใครก็ได้

มุมมองทางด้านพุทธศาสนา

ปัญญา โลกสมิ ปชโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก^๗ การพัฒนาทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) เป็นเรื่องที่ยากออกได้ยากจากการพัฒนาขีดความสามารถ (Competency) ซึ่งมีอยู่สองแนวทาง คือ แบบอังกฤษ (British Approach) ที่เน้นการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อให้ได้มาตรฐานงาน กับแบบอเมริกัน (American Approach) ที่เน้นการพัฒนาขีดความสามารถบนฐานของการพัฒนาและมุ่งสู่ความเป็นเลิศ^๘ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม ก็ไม่ได้หมายความว่าบุคคลซึ่งมีขีดความสามารถหรือทุนทางปัญญาที่สูงขึ้นนั้น จะต้องนำเอาความสามารถดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กร

^๖ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://economicsthai.blogspot.com/2012/02/investment.html> (๘ ธันวาคม ๒๕๕๗).

^๗ ส.ส. ๑๕/๖๑.

^๘ จิรประภา อัครบวร, รศ.ดร., *คุณค่าคนคุณค่างาน*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เต้า (๒๐๐๐), ๒๕๕๒), หน้า ๒๖.

สิ่งที่นักบริหารทรัพยากรมนุษย์จะต้องสร้างให้เกิดควบคู่ไปกับการพัฒนา “ทุนมนุษย์” จึงเป็นเรื่องของการสร้างความผูกพัน (Commitment) กับองค์กรด้วยการรักษาความสมดุลระหว่างคุณภาพชีวิต กับ การพัฒนาขีดความสามารถ เพื่อให้เกิดความผูกพันที่จะนำความรู้ความสามารถที่พัฒนานั้นออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับองค์กรอย่างเต็มที่

การออกแบบผลตอบแทน ต้องทำให้เข้าใจง่าย ทำงาน และทุกคนยอมรับได้ รวมทั้งต้องเป็นตัวกระตุ้นให้ขยัน มุ่งไปข้างหน้าถึงจะบรรลุเป้าหมายอย่างที่เขารเรียกว่า Win-Win^๙

สำหรับรายจ่ายเพื่อการลงทุนในกรอบของการคำนวณรายได้ประชาชาติจะไม่นับว่า การซื้อหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ การซื้อที่ดินเพื่อการเก็งกำไร การซื้อสินทรัพย์และหลักทรัพย์มือสอง เป็นรายจ่ายเพื่อการลงทุน แต่จะถือว่าเป็นการลงทุนทางการเงิน (Financial investment) เนื่องจากการซื้อสินทรัพย์ดังกล่าวไม่ได้ทำให้สินทรัพย์ประเภททุนในระบบเศรษฐกิจมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และไม่มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มผลผลิตในระบบเศรษฐกิจ ทุนทางเศรษฐศาสตร์ จะไม่มองถึงหลักของการพัฒนาทุนมนุษย์จะมองเรื่องความคุ้มค่าในการผลผลิตเท่านั้น^{๑๐}

ทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมากในการพัฒนามนุษย์หรือพัฒนาคน ในทางเศรษฐศาสตร์ ก่อนที่เราจะผลิตอะไรเราต้องมองหาวัตถุดิบให้ดีเสียก่อน และก่อนที่เราจะลงทุนทำธุรกิจใดๆ ก็เช่นนั้น เราต้องลงทุนในตัวมนุษย์ให้ดีเสียก่อน ถ้ามนุษย์มีคุณภาพก็จะทำให้ธุรกิจมีคุณภาพ เช่นกัน แต่ถ้ามนุษย์ไม่มีคุณภาพก็จะไม่สามารถสร้างธุรกิจที่มีคุณภาพขึ้นมาได้ ฉะนั้น ทุนในทางพระพุทธศาสนา จึงเริ่มต้นที่ทุนในตัวมนุษย์เสียก่อน ถ้ามว่ามนุษย์ คนไหนละ คือ มนุษย์คนแรกที่จะต้องถูกทุนก่อนตอบได้เลยว่า ก็คือ..ตัวเราเองเราต้องฝึกสติฝึกความอดทนก่อนหรือที่เรียกว่าต้องปฏิบัติกรรมฐานก่อน”

ถ้าเราจะทำอะไรหรือเรามีกิจกรรมในการที่จะเริ่มต้นในการตั้งบริษัทขึ้นมาบริษัทนั้นผ่านไป ๑๐ ปี ๒๐ ปี บริษัทก็จะคงเหมือนเดิมแต่ถ้าเจ้าของบริษัทไม่มีการวางแผนที่จะลงทุนเสียก่อน คงจะให้ความมั่นคงกับเจ้าของบริษัทได้อย่างไรเราต้องมองหาทรัพยากรที่สำคัญที่จะลงทุนเพราะว่าทางบริษัทมีแผนที่จะพัฒนาบริษัทให้เจริญในอนาคตต้องพัฒนาบุคลากรของบริษัทให้มีความรู้ความสามารถหรือส่งทายาทไปศึกษาต่ออย่าง ต่างประเทศ แล้วกลับบริหารบริษัทต่อไป หรืออาจจะกลับมาพร้อมกับธุรกิจหมื่นล้านแสนล้านก็ได้ใครจะไปรู้ คนนั้นมีพัฒนาการแต่ตัวถุนั้นอยู่แค่นั้นก็หยุดนิ่งอยู่แค่นั้น การลงทุน

^๙ ชัยวัฒน์ ชยางกูร, ม.ล. นวัตกรรมสู่วิสัยทัศน์ : ทุนมนุษย์ Innovative Vision : Human Capital Series, (กรุงเทพมหานคร : เอ. อาร์ เนสปีซิเพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๖๔.

^{๑๐}[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.fpo.go.th/S-I/Source/ECO/ECO9.htm> (๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗)
จริงอยู่ที่คำว่า “การลงทุน” มักจะพ่วงท้ายมาด้วยคำว่า “ความเสี่ยง” เสมอแต่คุณทราบหรือไม่ว่า “การไม่ลงทุนก็มีความเสี่ยง” อยู่ไม่น้อยเช่นกัน

ที่ดีที่สุดก็คือ การลงทุนการพัฒนาคน เพราะการลงทุนดีก็เป็นมนุษย์ที่ดีได้หรือเป็นทรัพยากรที่ดีได้ ถ้าลงทุนไม่ดีก็เป็นมนุษย์ที่แย่ (ไม่ดี) ในต่างประเทศเขาให้ความสำคัญมากกับ “ทุนมนุษย์”

“ทุนมนุษย์” ตามแนวทางของพระพุทธศาสนานอกจากไม่ล้ำสมัยแล้ว ยังเปิดกว้างและร่วมสมัยอย่างไม่น่าเชื่อ!! เราเป็น “ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน” คุณสมบัติของนักบริหารทุนมนุษย์ที่ดีประกอบไปด้วย ๓ ประการนี้ คือ

๑. จกขุมา หมายถึง ต้องมีปัญญามองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill

๒. วิรุโธ หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการธุระต่าง ๆ หรือกิจการทั้งปวงได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ข้อนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill

๓. นิสสยสมปนโน หมายถึง เป็นผู้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน และบุคคลอื่น ซึ่งเป็นทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill

คุณลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ มีความสำคัญมากน้อยต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความแตกต่างของนักบริหารถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมคนเป็นจำนวนมาก คุณลักษณะข้อที่ ๑ (จกขุมา) และข้อที่ ๓ (นิสสยสมปนโน) สำคัญมาก ส่วนข้อที่ ๒ (วิรุโธ) มีความสำคัญน้อยลงมา เพราะผู้บริหารระดับสูงสามารถมอบหมายงานด้านเทคนิค หรือวิชาการให้ผู้ร่วมงานไปดำเนินการแทนได้ตามความสามารถและความเหมาะสมของผู้คนนั้นสำหรับผู้บริหารระดับกลาง คุณลักษณะทั้ง ๓ ข้อ (จกขุมา วิรุโธ และ นิสสยสมปนโน) มีความสำคัญเท่าๆ กัน กล่าวคือ ผู้บริหารระดับกลางจะต้องมีความชำนาญเฉพาะด้าน และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้ร่วมงาน ในขณะเดียวกันก็ต้องมีปัญญาที่จะมองการณ์ไกลหรือการวางแผนงานในอนาคตและวางแผนตัวเองเพื่อที่จะเป็นผู้บริหารระดับสูงต่อไปสำหรับผู้บริหารระดับต้นจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะข้อ ๒ (วิรุโธ) และข้อ ๓ (นิสสยสมปนโน) เพราะต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับผู้ร่วมงานหรือทีมงานอย่างใกล้ชิด แต่อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารระดับต้นจำเป็นต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อ ๑ (จกขุมา) ไปด้วย ก็คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อเตรียมพร้อมเลื่อนขั้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารระดับกลางต่อไปจากคุณลักษณะและทักษะของผู้บริหารระดับต่างๆ ตามที่ได้กล่าวถึงนั้น^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของการพัฒนามนุษย์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังนี้

^{๑๑} ๐ง.ตึก. (ไทย) ๒๐/๔๕๘/๑๓๓-๑๓๔.

การพัฒนามนุษย์ มองคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิต คือ ความสุข อิสรภาพ ความดีความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคลเราต้องให้ความสำคัญว่า เราจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ได้อย่างไร พร้อมกับอีกด้านหนึ่ง เขาก็จะเป็นทรัพยากรเป็นทุน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็น “มนุษย์” กับการพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็น “ทรัพยากรมนุษย์” มีความหมายต่อการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการในการพัฒนาคนทั้งในฐานะที่เป็นมนุษย์โดยตัวของมันเอง และในฐานะที่เป็นทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาตัวมนุษย์เป็นการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน (การศึกษาระยะยาว) ส่วนการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับกาลเทศะหรือยุคสมัยมากกว่า คือ เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของยุคสมัยนั้นๆ (การศึกษาระยะสั้น) เช่น เพื่อสนองความต้องการของสังคมในด้านกำลังคน ในสาขาต่างๆ และกิจการต่างๆ

การจัดการทุนมนุษย์ Gary Stanley Becker ศาสตราจารย์ทางเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยา แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับทุนมนุษย์ และเป็นผู้บุกเบิกการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น การเลือกปฏิบัติ การแต่งงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัว และการศึกษา และได้เขียนหนังสือเรื่อง Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. (๑๙๙๔) กล่าวถึง “ทุนมนุษย์” คือ การลงทุนในการศึกษา และการฝึกอบรมของบุคลากรเหมือนกับการลงทุนในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ทางธุรกิจ

คำว่า “ทุนมนุษย์” หรือ “Human Capital” มีความหมายเชิงรูปธรรมที่มองมนุษย์ในฐานะเจ้าของแรงงาน รวมถึงความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในตัวคนทำงาน ซึ่งเกิดจากการศึกษาและฝึกฝน ทุนมนุษย์ คือ ภาพรวมทั้งหมดของคุณลักษณะ ประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ พลังความคิดสร้างสรรค์ การประดิษฐ์คิดค้น และความคิดสร้างสรรค์ที่บุคคลได้เลือกลงทุนในงานที่เขาได้ทำ

การใช้คำว่า “ทุนมนุษย์” อาจเข้าใจได้ว่ามีความหมายในทางทุนนิยม และมนุษย์ถูกนำไปใช้ในการลงทุนเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้แก่องค์กรหรือผลกำไรทางธุรกิจ แต่ในความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว คำว่า “ทุน” หรือ “Capital” มีความหมายครอบคลุมถึง “คุณค่า” (Wealth) ในตัวมนุษย์เองด้วย ซึ่งจำเป็นจะต้องผ่านกระบวนการพัฒนาคุณค่าอย่างต่อเนื่อง หรืออาจเรียกว่าเป็น “การลงทุน” (Investment) ตั้งแต่การอบรมบ่มนิสัยในระบบครอบครัว การเรียนรู้ในระบบโรงเรียน และการฝึกฝนทักษะในระบบการทำงาน เพื่อให้มนุษย์เกิดสติและปัญญาในการอยู่ร่วมกันอย่างมีคุณค่าในสังคม^{๑๒}

^{๑๒} ว่าที่ พ.ต.ยุทธการ โกษากุล สำนักแรงงานสัมพันธ์ กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๕.

การพัฒนาทุนมนุษย์ด้วยหลักภavana ๔^{๑๓} ผลอันเกิดจากการอบรมไตรสิกขาให้เกิดมีดังที่กล่าว
แล้วนั้น ความบริสุทธิ์ในการดำเนินชีวิตก็จะสามารถวัดได้จากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้ชื่อว่า
ภavana ๔ ได้แก่

๑. กายภavana วัดผลจากภายนอกที่เห็น ความงดงาม มีระเบียบ เรียบร้อย มีวินัย มีความ
สันโดษ

๒. ศีลภavana ได้ความมีมนุษยสัมพันธ์ทางสังคม ปฏิบัติตามกฎระเบียบ รู้จักเสียสละเพื่อ
ส่วนรวม มีน้ำใจไม่หลอกลวง

๓. จิตตภavana ทางด้านอารมณ์ มีความมั่นคง การทำงานและการเรียนรู้ ตั้งใจขยันหมั่นเพียร
มีสุขภาพจิตดี

๔. ปัญญาภavana มีความสามารถ สร้างสรรค์พัฒนาอย่างต่อเนื่อง รู้เท่าทันโลกและชีวิต ศึกษา
หาความจริง รู้จักวิเคราะห์บาป บุญ คุณโทษ

ในประเด็นนี้การศึกษาหรือการพัฒนาตนเองนั้นจะต้องอาศัยหลักภavana ๔ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว
แม้กระองค์หรือกลุ่มใดกลุ่มจะต้องบูรณาการเชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับ
หน่วยงานหรือชีวิตของตนเอง หากจะยกประเด็นเรื่องแนวคิดภavana ๔ อาจจะมองเห็นเป็นรูปธรรม
ดังนี้ คือ

๑. การพัฒนาทางกาย (กายภavana) เลิกเหล้า เลิกบุหรื เลิกเล่นหวย เลิกสร้างหนี้สิน

๒. การพัฒนาสังคม (ศีลภavana) ซื่อสัตย์ไม่คดโกง อยู่ร่วมกับคนอื่นได้

๓. การพัฒนาทางอารมณ์ (จิตตภavana) อีสรระจากกิเลส เบาใจ มั่นคงทางอารมณ์ แม้มี
งานหนัก หรือแบกภาระใดๆก็ไม่ทุกข์ มองตามความเป็นจริง

๔. การพัฒนาทางปัญญา (ปัญญาภavana) การรู้เท่าทัน มองคนอื่นในแง่ของกุศลธรรม รู้จัก
ปล่อยวางเข้าใจกฎธรรมชาติว่าเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์^{๑๔}

และผู้บริหารทุกระดับควรพิจารณาหลักการพัฒนาทุนมนุษย์มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุข
ในการแสวงหาทรัพย์ที่เห็นได้ในปัจจุบันหมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับ
ทรัพย์ในปัจจุบันมี ๔ ประการ ก็คือ

(๑) **อุฏฐานสัมปทา** ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต
มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

^{๑๓} ที.ปา.๑๑/๓๗๙/๒๙๐; อัง.พุก.๒๐/๒๗๕/๗๗.

^{๑๔} อ้างแล้ว หน้า ๕.

(๒) **อารักขสัมปทา** รู้จักรักษาและคุ้มครองโภคทรัพย์ และผลงานอันตนทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

(๓) **กัลยาณมิตตตา** คบคนดีเป็นมิตร คือรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

(๔) **สมชีวิตา** มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ผิดเคืองหรือพุ่มพวย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^{๑๕}

การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางพระพุทธศาสนาจะต้องเริ่มด้วยการพัฒนามนุษย์ (คน) เป็นอันดับแรก เมื่อพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพดีแล้ว การพัฒนาวัตถุก็จะเป็นไปได้ง่าย เพราะมนุษย์เป็นผู้หา เพราะมนุษย์เป็นผู้ใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ถ้ามนุษย์รู้จักหา และรู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์เศรษฐกิจย่อมจะดีขึ้น

ถ้าพิจารณาด้วยเหตุผลข้อเท็จจริงแล้วจะพบว่า การได้มาซึ่งปัจจัยสี่เพื่อการดำรงชีพนั้น บุคคลต้องประกอบสัมมาชีพ ตามหลักอริยมรรค ซึ่งการประกอบอาชีพจะทำให้มีรายได้มาสำหรับซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ สำหรับดำรงชีวิต การประกอบอาชีพที่สุจริต หรือสัมมาชีพ ได้แก่อาชีพต่างๆ ที่ไม่ผิดหลักศีลธรรม เช่นไม่ค้าขายสิ่งเสพติด ผิดกฎหมาย ไม่คอร์รัปชั่น หลอกลวง เป็นต้น เมื่อประกอบอาชีพสุจริตมีรายได้แล้วก็ต้องรู้จักเก็บออมใช้จ่ายให้เหมาะสม กับรายได้อันจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนเพราะใช้จ่ายมากไปจนเป็นหนี้หรือ ใช้จ่ายน้อยเกินไปจนอดคัดค้าน การจะใช้จ่ายอย่างไรไม่ให้เดือดร้อนนั้น การคบเพื่อน (การคบมิตร) เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บุคคลหลงทางเพราะคบเพื่อนไม่ดี เพื่อนแนะนำไปในทางฉิบหายเช่น ชักชวนไปเล่นการพนัน ไปเสพสิ่งเสพติด หรือเที่ยวกลางคืนก็จะทำให้ต้องสูญเสียทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความยากลำบากนั้นไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้น ข้อปฏิบัติหนึ่งใน ๔ ข้อ เพื่อประโยชน์ตน หรือประโยชน์ในปัจจุบัน ก็คือ การรู้จักเลือกคบมิตรนั่นเอง^{๑๖} หากบุคคลใดสามารถปฏิบัติตนได้ครบทั้ง ๔ ข้อ บุคคลนั้นก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดี ไม่มีความเดือดร้อนเป็นประโยชน์ตนในปัจจุบัน^{๑๗}

^{๑๕} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

^{๑๖} พระมหานรงค์ จิตตโสภณ, (ปัจจุบัน พระสุธีรญาณ) **หลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓), หน้า ๙๕.

^{๑๗} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.suwalaiporn.com/index.php?lay=show&ac=article&Ntype=๔&Id=๕๗๓๔๑๔> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓)

หลักโภควิภาค คือวิธีการจัดสรรทรัพย์ในการใช้จ่าย ๔ ประการนี้

๑. การแสวงหา หรือกระบวนการผลิต โดยมีหลักการที่เน้นว่า ให้การแสวงหาทรัพย์นั้น เป็นไปโดยชอบธรรม ไม่กดขี่ข่มเหงกัน และเป็นไปด้วยความขยันหมั่นเพียร และความฉลาดในการ จัดสรรดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้น ๆ

๒. การเก็บออม หรือ การเก็บรักษา ตลอดถึงการสะสมทุน ประกอบด้วย เก็บออมให้เป็นทุน ในการประกอบอาชีพและเก็บออมไว้ใช้ในคราวจำเป็น และเป็นทุนสำหรับไว้สงเคราะห์ บำเพ็ญประโยชน์ ต่อสังคมโดยรวม

๓. การใช้จ่าย เป็นการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูบุคคลที่รับผิดชอบ การแบ่งปันเผื่อแผ่ แก่มิตรสหายหรือกิจกรรมทางสังคมและใช้จ่ายในการทำมาหากิน และบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะ

๔. การสัมพันธ์กับชีวิตด้านอื่น โดยเฉพาะด้านจิตใจ เช่น ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ไม่หวั่นกลัวเป็น ทุกข์รู้จักบริโภครทรัพย์อย่างรู้เท่าทันความจริง สามารถรักษาอิสรภาพของชีวิตไว้ได้ไม่ตกเป็นทาสของ ทรัพย์สมบัติและทำให้ทรัพย์สมบัตินั้นเป็นปัจจัยหรือเป็นฐานให้เกิด ความพร้อมในการที่จะพัฒนา คุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปหรือใช้เป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาศักยภาพของตน ในการที่จะฝึกฝนอบรมจิตใจ พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา^{๑๘}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ว่า ดูก่อนคฤหบดี สุข ๔ ประการนี้ อันคุณให้สัพพัญญูบริโศกคาม ควรได้รับตามกาลสมัย สุข ๔ ประการ คือ อะไรบ้าง ? คือ

๑) **อัตถิสุข** สุขเกิดจากการมีทรัพย์ เป็นหลักประกันของชีวิต โดยเฉพาะความอุ่นใจ ปลาบปลื้ม ภูมิใจว่าเรามีทรัพย์ที่หามาได้ด้วยกำลังของตนเอง

๒) **โภคสุข** สุขเกิดจากการบริโภครทรัพย์ หรือใช้จ่ายทรัพย์ คือ รู้จักใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เกิด ประโยชน์แก่ชีวิตของตน เลี้ยงดูบุคคลอื่น และทำประโยชน์สุขต่อผู้อื่นและสังคม เป็นต้น

๓) **อนนสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ไม่ต้องทุกข์ใจ เป็นกังวลใจเพราะมีหนี้สินติดค้างใคร

๔) **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ คือ มีกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ที่สุจริต ที่ใครจะว่ากล่าวติเตียนไม่ได้ มีความบริสุทธิ์ และมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตของตน^{๑๙}

บุคคลผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์โดยชอบธรรม เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนได้ทรัพย์มาโดย ชอบธรรม ย่อมได้สุขโสมนัสนี้ เรียกว่า **สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์**

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๗/๒๐๒.

^{๑๙} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

บุคคลผู้ที่เมื่อได้ทรัพย์มาด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมแล้ว รู้จักใช้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และทำบุญตามกำลัง เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนได้ใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางที่ถูกเป็นประโยชน์ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้ เรียกว่า **สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคน**

บุคคลผู้ไม่กัวยึดทรัพย์อะไรๆ ของใครๆ น้อยหรือมากก็ตามเมื่อพิจารณาเห็นว่าตนไม่ได้เป็นหนี้ใครๆ ย่อมได้สุขโสมนัส นี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้**

บุคคล ผู้ที่ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม และมนะกรรม อันไม่มีโทษ กล่าวคือ ประพฤติสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ งดเว้นจากทุจริตทุกๆ ประการ เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนเป็นผู้มีกายกรรม วาจากรรม และ มโนกรรมอันไม่มีโทษ ย่อมได้สุขโสมนัสนี้เรียกว่า **สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ**

ในบรรดาความสุขทั้งสี่อย่างนี้ สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ ประเสริฐกว่าความสุขแม้สามอย่างข้างต้น^{๒๐}

อตฺตา ทิ อตฺตโน นาโถ : ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตนเป็นพุทธศาสนสุภาษิตที่มุ่งเน้นให้พึ่งตนเองในการทำมาหา

เลี้ยงชีพในการสร้างฐานะและการเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เพื่อ จับจ่ายใช้สอยในยามจำเป็น นอกจากเป็นที่พึ่งแห่งตนแล้วจะต้องเป็นที่พึ่งของบุคคลอื่นด้วย นอกจากในระดับบุคคลแล้ว ยังมุ่งเน้นให้การพัฒนาประเทศชาติให้พึ่งตนเองในลักษณะ “เศรษฐกิจพอเพียง” นั่นคือการพัฒนาที่ไม่อิงเศรษฐกิจโลกจนเกินไป

หลักสันโดษ เป็นความพอใจหรือความยินดีในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ หลักการนี้มุ่งให้บุคคลพึงพอใจในสิ่งของหรือทรัพย์สินที่ตนเองได้มาและใช้ จ่ายในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ หลักสันโดษนี้มุ่งเน้นให้บุคคลรู้จักประมาณ ได้แก่ การประหยัดและรู้จักออม ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ มีความเป็นอยู่อย่างสงบเรียบง่าย และโปร่งใส ไม่ทะเลาะเบาะแว้งต่อสู้อยู่และเบียดเบียนบุคคลอื่น ไม่เอาเปรียบใครๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

สัปปริสธรรม ๗ คือหลักธรรมของคนดีหรือหลักธรรมของสัตตบุรุษ ๗ ประการได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักปฏิบัติ และรู้จักบุคคล

๑. รู้จักเหตุ หรือ **อัมมัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักวิเคราะห์หาสาเหตุของสิ่งต่างๆ

^{๒๐} [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.google.co.th/url> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

๒. รู้จักผล หรือ **อัตถัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ
๓. รู้จักตน หรือ **อัตถัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักตนทั้งในด้านความรู้คุณธรรมและความสามารถ
๔. รู้จักประมาณ หรือ **มัตถัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณรู้จักหลักของความพอดี การดำเนินชีวิตพอเหมาะพอควร
๕. รู้จักกาลเวลา หรือ **กาลัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลารู้จักเวลาไหนควรทำอะไร แล้วปฏิบัติให้เหมาะสมกับเวลานั้นๆ
๖. รู้จักปฏิบัติ หรือ **ปรีสญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติการปรับตนและแก้ไขตน ให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มและชุมชน
๗. รู้จักบุคคล หรือ **บุคคลัญญตา** หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกัน^{๒๑}

หลักสัปปุริสธรรม ๗ ข้อนี้พอสรุปเป็นคำจำกัดให้กำหนดงานๆ ว่ารู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้สังคม รู้บุคคล เป็นกุศลธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นคนดี โดยไม่ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด ฐานะ ความเป็นอยู่ หรือความมีการศึกษาสูง บุคคลใดที่เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักความพอดีรู้จักเวลา รู้จักชุมชนหรือสังคม และรู้จักเลือกคบคน บุคคลนั้นก็สมารถที่จะเป็นคนดี เป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบ หรือเรียกว่า เป็นคนเต็มคน คนดีที่แท้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ^{๒๒}

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นการรู้จักการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอดี เป็นแนวทางของการแก้ทุกข์ที่เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยมุ่งเน้นให้มีความสุขกายและสุขใจไปด้วย คำว่ามรรค แปลว่าทาง ในที่นี้หมายถึงทางเดินของใจเป็นการเดินจากความทุกข์ไปสู่ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ซึ่งมนุษย์หลงยึดถือและประกอบขึ้นในสัตนด้วย อำนาจของอวิชชามรรคมีองค์แปด คือต้องพร้อมเป็นอันเดียวกันทั้งแปดอย่างดุจเชือกพันแปดเกลียวองค์แปดคือ ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (นิโรธ-ความดับ, คามินี ให้ถึง ปฏิปทา-ข้อปฏิบัติ) แปลว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค แปลว่า ทางอันประเสริฐทางนั้นมีทางเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ ซึ่งดังต่อไปนี้

^{๒๑} อ.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

^{๒๒} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ**, (จังหวัดนครปฐม: ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองพุทธศาสนศึกษา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๑.

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ หมายถึงการรู้การเห็นอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้อง คือรู้ว่า ทุกข์ได้แก่ อะไรบ้าง และเป็นทุกข์อย่างไรรู้ว่าต้นเหตุเป็นเหตุให้เกิดทุกข์และต้นเหตุนั้นควรละเสียรู้ว่าทุกข์จะดับไปเพราะว่าดับต้นเหตุ และรู้ว่าอริยมรรคเป็นทางให้ดับต้นเหตุได้

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หรือความคิดชอบ คือ มีความคิดออกจากกาม ไม่หลงใหลกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มีความคิดที่ไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น และมีความคิดที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา การพูดชอบ ได้แก่ การเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ การพูดยุยงให้เขาแตกกัน การเว้นจากการพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ หรือการพูดไร้สาระ

๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ ได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการลักทรัพย์ การเว้นจากการประพฤติดิฉินกาม หรือการเว้นจากการกิจกรรมทางเพศ

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ การเว้นมิงานอาชีพที่สุจริตไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม

๖. สัมมาวายามะ ความพยายามชอบหรือความเพียรชอบ

๗. ระวังชอบ (สัมมาสติ) (สมาธิ) ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ ประกอบด้วย

๑. การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย

๒. การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา

๓. การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต

๔. การตั้งสติพิจารณาธรรม

๘. ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ) (สมาธิ) ได้แก่ ฌาน ๔ ประกอบด้วย

๑. ปฐมฌาน ๒. ทุติยฌาน

๓. ตติยฌาน ๔. จตุตถฌาน^{๒๓}

บทสรุป

ผู้บริหารหลายท่านให้ข้อคิดว่าการเอาคนหรือมนุษย์ไปเปรียบเป็นทรัพยากร (Resource) เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะคนหรือมนุษย์นั้นไม่ใช่สิ่งของ มีชีวิตจิตใจและมีความรู้สึก ในขณะที่บางท่านคิดว่า ทุนมนุษย์ในความหมายของ Human Capital= HR คือตัวคนหรือมนุษย์หรือพนักงานในหน่วยงานหรือองค์กร คำว่า **ทุนมนุษย์** (Human Capital) เป็นคำใหม่ที่น่าสนใจในภายหลัง จากเดิมที่

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙.

ใช้คำว่าทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) สำหรับผู้ที่ไม่เคยศึกษางานด้าน Human Capital= HR มักตีความกันว่าตัว บุคลากรหรือพนักงาน เป็นทรัพยากร และเมื่อเปลี่ยนมาใช้คำว่าทุนมนุษย์ ก็คิดว่าคนหรือมนุษย์เป็น ต้นทุน ความจริงแล้วความคิดเหล่านี้เข้าใจถูกต้อง เพียงแต่ยังไม่ครบถ้วน ทั้งนี้เนื่องจากคำว่าทุนมนุษย์นั้น ความหมายที่สำคัญไม่ได้อยู่ที่ตัวคนหรือมนุษย์หรือบุคลากรที่เป็นทุน แต่หมายถึงคุณค่าของคนหรือมนุษย์หรือบุคลากรขององค์กร ได้แก่ความรู้ความสามารถ รวมถึงความดีงามต่าง ๆ ที่สั่งสมอยู่ในตัวเขาเหล่านั้น โดยความรู้ความสามารถความดีงามต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคุณค่าที่สามารถนำมาเพิ่มคุณค่าให้กับองค์กร โดยการสร้างหรือเพิ่มผลผลิตที่ดีให้กับองค์กร องค์กรใดที่มีทุนมนุษย์หรือคนใดอยู่ที่มีความรู้ความสามารถ องค์กรเหล่านั้นก็จะได้เปรียบเพราะสามารถพัฒนาผลผลิตขององค์กรได้และแตกต่างจากองค์กรที่มีทุนมนุษย์น้อย ที่สำคัญทุนมนุษย์นั้นยังใช้ยิ่งเพิ่มพูนคุณค่า ที่ว่ายิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูน นั่นคือเพิ่มพูนทุนมนุษย์และผลผลิตขององค์กรอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวได้ว่า องค์กรใดให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ทุนมนุษย์โดยเฉพาะคนเก่งขององค์กร (Talent) องค์กรก็จะได้เปรียบในเชิงแข่งขัน อยู่รอดและฟันฝ่าวิกฤติต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

การศึกษาในเรื่องของทุนมนุษย์นี้ เป็นการแสวงหาความรู้ในแนวทางหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนา โดยอาศัยหลักโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ภาวนาเป็นคำบาลี ซึ่งก็คือคำว่าพัฒนา หรือการพัฒนา ดังนั้น คำว่า ภาวนา ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็คือ การทำให้เจริญขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การบำเพ็ญ การฝึกอบรม หรือเรียกว่า การพัฒนาทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ฉะนั้น ในความเป็นมนุษย์เราขาดอะไร สิ่งที่ดีในตัวเรามาเป็นทุนนั้นเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่หรือไม่ หากเรามองเชิงกว้างออกไปเป็นกลุ่มใหญ่ องค์กรใหญ่ เราจะต้องพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ มนุษย์จึงจะได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ ถ้าเราจะมองทางด้านการผลิตและนักเศรษฐศาสตร์จะมองได้ว่าถ้าทรัพยากรมีมากการผลิตสินค้าและบริการก็ทำได้ง่ายแต่นี้ทรัพยากรหาได้ยากจะอย่างไรที่จะทำให้ทรัพยากรนั้นเกิดประโยชน์มากที่สุด เช่นเดียวกันกับการพัฒนามนุษย์ถ้ามนุษย์มีคุณภาพดีได้ฝึกฝนอบรมมีการพัฒนาที่ดีแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดีตามไปด้วยทุกสิ่งทุกอย่างนั้นขึ้นตัวมนุษย์หรือตัวบุคคลนั่นเอง

บรรณานุกรม

จิราพร สุวรรณเกษม. **เศรษฐศาสตร์จุลภาค**. กรุงเทพมหานคร: โครงการศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๗.

พระมหาดรณรงค์ จิตตโสภโณ. (ปัจจุบัน พระสุธีวรญาณ) **หลักสูตรสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๗.

พุทธธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ. ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองพุทธศาสนศึกษา. จังหวัดนครปฐม. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๒๕๕๐.

ชูศักดิ์ จุฑาธุชสวัสดิ์. **ระบบเศรษฐกิจและพัฒนาระบบเศรษฐกิจไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ส. เสริมมิตรการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ประพันธ์ เสวตนันท์. **เศรษฐศาสตร์มหภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๙.

จิราประภา อัครบวร, รศ.ดร., **คุณค่าคนคุณค่างาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เต้า (๒๐๐๐), ๒๕๕๒.

ชัยวัฒน์ ชยางกูร, ม.ล.นวัตกรรมการสู่วิสัยทัศน์ : **ทุนมนุษย์. Innovative Vision : Human Capital Series**. กรุงเทพมหานคร : เอ. อาร์. เนสปีซีเพรส, ๒๕๔๘.

เพชร ชุมทรัพย์, **หลักการลงทุน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : ๒๕๔๔.

เว็บไซต์

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/380250> (๗ ธันวาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.fpo.go.th/S-I/Source/ECO/ECO9.htm> (๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.suwalaiporn.com/index.php?lay=show&ac=article&Ntype=4&Id=573414> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://mediacenter.mcu.ac.th/data/caipyo/m6/web/pawat/p17.php> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.google.co.th/url> (๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗)